

## PRIME ATESTĂRI ALE UNOR CUVINTE DIN PSALTIREA DE-NȚĂLES A MITROPOLITULUI DOSOFTEI

Viața și activitatea clericului și cărturarului moldovean Dosoftei au constituit obiectul de studiu a numeroși istorici literari și filologi, datorită bogatei activități de traducător și, mai ales, a ineditei versificări a *Psaltirii* în limba română.

Născut în 1624, pe numele de mirean Dimitrie Barila, Dosoftei se trage dintr-o familie moldovenească veche (Iustin Moiescu, *Cuvânt înainte, PsV*, p.XII), după cum rezultă dintr-o dedicație scrisă de mitropolit în slavonește pe un exemplar din *Viața și petreacerea svinților*, dăruit de acesta mănăstirii Petrid, din Transilvania, din apropierea cetății Turda, în anul 1687, pe când se afla în surghiun la Strji:

Sfintei mănăstiri a Adormirii preasfintei și preabinecuvântatei Născătoare de Dumnezeu, preacuratei și pururea Fecioarei Maria din Petrid, am dăruit această sfântă carte, pentru ca sfinții părinți să mă pomenească pe mine și pe părinții mei Leontie și Maria, numită Misira. În anul 7195, iunie 8, în Strji, pe când mă aflam printre străini din pricina vremurilor nepășnice. Smeritul Dosoftei, miropolit al Suceavei.

Viața mitropolitului este cunoscută în întregime astăzi. După studii în țară cu dascăli călugări de la mănăstirile moldovenești (cu *învățătura de început primită de la dascălii din mănăstirile noastre* - N. Grigoraș, *Originea*, p.1491), și-a continuat studiile la "Colegiul" de la Trei Ierarhi (cf. N. Grigoraș, op. cit., p.1490-1491) și a plecat la specializare în Polonia, la Școala "Frăției Ortodoxe" din Lwów. Între 1647 și 1648 este ierodiacon la Mitropolia din Iași (cf. C. Erbiceanu, *Manuscrise vechi aflate în biblioteca Sfintei Mitropolii a Moldovei în "Revista teologică"*, LXIV, p.85).

Până în anul 1653, când Varlaam se retrage la mănăstirea Secu, Dosoftei s-a aflat sub influența directă a mitropolitului, fapt ce determină o continuare a dorinței de îmbogățire a patrimoniului cultural cu noi traduceri. Din această perioadă datează cele dintâi traduceri ale lui Dosoftei: *Patericul, Mântuirea păcătoșilor, Viața și minunile sfântului Vasile cel Nou* (cf. Andriescu, *Studiu la Dosoftei, Opere, I*, p.XIII), comentariul, în 48 de versuri, a două povestiri, tipărite sub titlul *Cuvinte și jale la robie Ierusalimului...*, *Paraclisul Preceștii, Istoriile lui Herodot*, cronograful lui Matei Kigalas și învățăturile moral-politice atribuite împăratului bizantin Vasile Macedoneanul (cf. N.A. Ursu, *Contribuții*, p.223-279). După cum se poate observa, preocuparea sa majoră a fost continuarea operei de traducere a principalelor cărți de cult începută de Varlaam cu scopul introducerii limbii române în biserică:

Ideile politice și religioase ale lui Dosoftei, cât și preocupările sale culturale sunt atât de apropiate de ale lui Varlaam, a cărui operă se pregătea s-o continue în atâtea privințe: sprijinirea politicii filocreștine, apărarea ortodoxismului și lupta împotriva calvinismului, îmbogățirea patrimoniului cultural cu noi traduceri în limba română (Al. Andriescu, *Studiu la Dosoftei, Opere, I*, p.XIII).

După o perioadă de ascensiune în care devine episcop de Huși (1658), episcop de Roman (1659), mitropolit al Moldovei (1671), în timpul celei de-a doua domnii a lui Gheorghe Duca (1668-1672), urmează o perioadă zbuciumată pentru cărturarul moldovean: pribegeste în Polonia cu Petriceicu-vodă între 1673-1675, iar în anul 1675, reîntors în țară, este închis din ordinul lui Dumitrașcu-vodă Cantacuzino la mănăstirea Sfântul Sava din Iași, fiind, la scurt timp, eliberat și reinstalat în scaunul mitropolitan al Moldovei. Din 1675 până în 1686, va rămâne în scaunul mitropolitan al Moldovei, iar din acest an până pe 13 decembrie 1693, data morții sale, se va afla exilat în Polonia unde va trăi cu speranța reîntoarcerii în țară.

În timpul primului exil polon apar la Uniev, în 1673, două opere fundamentale atât pentru serviciul bisericesc, cât, mai ales, pentru literatura română: *Psăltire a svântului proroc David*, ce va fi cunoscută sub titlul *Psaltirea în versuri*, și *Acatistul Născătoarei de Dumnezeu*. Acestea sunt urmate de principalele cărți necesare serviciului liturgic, scoase în tipografia de la Iași, trimisă de Patriarhul Ioachim al Moscovei, la cererea mitropolitului și cu sprijinul lui Nicolae Milescu (cf. Al. Andriescu, *Studiu la PsV*, p.XVI-XVII): *Dumnezeiasca Liturghie* (Iași, 1679; ediția a II-a, Iași, 1683), *Psaltirea de-nțăles* (Iași, 1680; ediție bilingvă, cunoscută sub titlul consacrat *Psaltirea slavo-română*), *Molitoănic de-nțăles* (Iași, 1681), *Viața și petreacerea svinților* (Iași, 1682-1686), *Parimiile preste an* (Iași, 1683) și un *Octoih*, neterminat (menționat de către episcopul Melchisedec la mănăstirea Putna).

După cum observă și Al. Andriescu în *Studiu introductiv la Dosoftei, Opere*, I, p.XVII, ritmul în care au fost tipărite traducerile lui Dosoftei începând cu anul 1679, cu noua tiparniță a mitropoliei din Iași, demonstrează faptul că ele au fost pregătite cu mulți ani înainte.

Efortul lui Dosoftei de traducere a cărților de cult în limba română se încadrează într-o mișcare de renaștere a bisericii și a culturii române, căreia i se circumscriu, ulterior, nume precum Mitrofan, episcopul Buzăului, Antim Ivireanul, mitropolitul Țării Românești, Damaschin, episcop al Râmnicului etc. Afirmațiile lui cu privire la necesitatea introducerii limbii române în biserică (din care rezidă și ideile sale privitoare la unitatea culturală a tuturor românilor și la cea etnică, de latinitate), efortul deosebit pe care îl implică traducerea (interpretarea) și tipărirea textelor redactate în alte limbi se înscriu într-o atitudine fermă de apărare a ortodoxiei în cadrul luptei împotriva propagandei calvine (inițiată în Moldova de Varlaam, prin difuzarea aproape a întregului tiraj al *Cazaniei* în Transilvania) și de dezvoltare a culturii naționale.

Vasta cultură a mitropolitului, politica filocreștină, relațiile cu figurile proeminente ale timpului său, din sânul clerului, român și străin (patriarhul Ioachim al Moscovei, patriarhul Dositei al Ierusalimului), și din sânul boierilor cărturari (M. Costin, N. Milescu) au slujit dezvoltării culturii române din perioada contemporană lui, dar și culturii române în general.

Cercetarea limbii textului *Psaltirii în proză* oferă posibilitatea cunoașterii atitudinii mitropolitului față de limbile de cultură ale tradiției bisericești (greacă, slavonă, latină - dobândite de prelatul moldovean prin educație) mărturisită în *Cuvîntul cătră cititoriu* de la sfârșitul *Psaltirii*:

Iubite cetitoriu, să socotești această tablă, că-ntr-însa am îndireptat bogate cuvinte ce să află schimbate într-această carte, carile rumânia nu să potrivește cu sârbiia, pentru căci că s-au tălmăcit de pre izvodul lui S-tii Ieronim, carile-i elineaște și lătineaște și evreiaște. Deci noi de pre acel izvod foarte am silit de am pus cuvintele precum să află acolo. Însă, pentru ceale schimbate și pentru greșuri, iată c-am îndireptat cu acest meșterșug, precum să veade aici. Deci socoteaște că numărul dintîiu iaste al psalomilor, al doilea al listurilor, al treilea a feaților, al patru al rîndurilor. Și așa vei afla îndireptarea cuvintelor pre sirbie.

Din afirmația mitropolitului, rezultă că activitatea sa de traducător este cu totul particulară în epocă, deoarece, pe lângă folosirea diverselor izvoare, operează și cu "lexicoane", fapt ce ilustrează conștientizarea și asumarea unei responsabilități față de cuvântul scris în limba română (născută din dorința de a găsi exprimarea potrivită în limba poporului, chiar dacă încălca anumite norme impuse de tradiție). Astfel, prin tipărirea de scrieri în limba română, se realizează un act de cultură.

În domeniul lexicului pot fi menționate următoarele aspecte:

1. Cuvinte neatestate în dicționarele românești cu nici una dintre scrierile lui Dosoftei:

a) elemente de origine slavonă: *amin* (v. IV.1.1.), *blagoslovi* (v. IV.1.3.), *boiar* (v. IV.1.4.), *cârstei* (v. IV.1.7.), *a chiti* (v. IV.1.9.), *a cimpi* (v. IV.1.10.), *ciudease* (v. IV.1.12.), *ghizdă* (v. IV.1.25.), *inorog* (v. IV.1.31.), *izbăvi* (v. IV.1.34.), *livă* (v. IV.1.39.), *movilă* (v. IV.1.45.), *anădăi* (v. IV.1.47.), *a obidui* (v. IV.1.51.), *pârgă* (v. IV.1.64.), *a pomăzui* (v. IV.1.73.), *a postămpi/postimpi* (v. IV.1.78.), *a scarandivi* (v. IV.1.97.), *șumăn* (v. IV.1.109.), *toiag* (v. IV.1.115.)

b) elemente de origine greacă: *aliluia* (v. IV.2.1.), *anaforă* (v. IV.2.2.), *apostol* (v. IV.2.3.), *camătă* (v. IV.2.5.), *casia* (v. IV.2.6.), *chedru* (v. IV.2.8.), *faraon* (v. IV.2.12.), *finic* (v. IV.2.13.), *herovim* (v. IV.2.15.), *hristos* (v. IV.2.17.), *mannă* (v. IV.2.21.), *naftă* (v. IV.2.23.).

2. Cuvinte care devansează prima atestare din operele lui Dosoftei, neînregistrate în DA/DLR:

a) elemente de origine slavonă: *clevetă* (v. IV.1.14.), *ghizdav* (v. IV.1.25.), *grija* (v. IV.1.28.), *inoplemic* (v. IV.1.30.), *a isteali* (v. IV.1.33.), *leșui* (v. IV.1.37.), *liubov* (v. IV.1.38.), *a meni* (v. IV.1.42.), *a milcui* (v. IV.1.44.), *oblastie* (v. IV.1.52.), *opust* (v. IV.1.59.), *ostrov* (v. IV.1.60.), *a pâșcăi* (v. IV.1.65.), *plod* (v. IV.1.66.), *pobedi* (v. IV.1.67.), *a povăți* (v. IV.1.80.), *pravoslavie* (v. IV.1.82.), *pridădi/prididi* (v. IV.1.85.), *raclă* (v. IV.1.88.), *râvnă* (v. IV.1.91.), *săblaznă* (v. IV.1.93.), *scârbă* (v. IV.1.98.), *șugubăț* (v. IV.1.108.), *teasc* (v. IV.1.111.), *tină* (v. IV.1.112.).

b) elemente de origine greacă: *aspidă* (v. IV.2.4.), *cort* (v. IV.2.9.), *hereghie* (v. IV.2.14.), *horă* (v. IV.2.16.), *icoană* (v. IV.2.18.), *mir* (v. IV.2.22.).

3. Sensuri noi ale unor cuvinte, neînregistrate în dicționare:

a) elemente de origine slavonă: *a chiti* "a cugeta, a judeca, a gândi", *rană* instrument de tortură, *bici* (v. IV.1.9.);

b) elemente de origine greacă: *cămară* "biserică" (v. IV.2.7.).

Dintre toate aceste aspecte, vom prezenta numai cuvintele de origine slavonă neatestată în dicționare cu exemple din scrierile lui Dosoftei:

**AMÍN** interj. (< slav. *aminŭ* < gr. *amín*, ebr. *amen*) "adevărat!"; "așa să fie!". Formulă liturgică de final, preluată din iudaism, la origine având rolul de a sublinia acordul comunității la spusele preotului, devenită ulterior semn de întărire al propriilor spuse. Cuvânt folosit de Iisus în vorbirea sa pentru a întări cele afirmate:

Dară acela ce iaste în locul prostacului, ce nu-ștelege limba cărții, cum va dzice "Amin"? (IV); Blagoslovit, Domnul Dumnădzăul lui Izraıl, de la veac și până la veac! Și va dzice tot nărodul: "Amin! Amin!" (140r/v.47).

Prima atestare este din CV<sup>2</sup> 80b, cf. TRDW și nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în DA.

**BLAGOSLOVĪ** vb. IV. (< slav. *blagosloviti*) Tranz., intranz., refl. "a binecuvânta":

Că vei da lui blagoslovenie în veac de veac, veseli-l-vei pre îns în bucurie cu fața ta (22v/v.6); Că, ceia ce blagoslovăsc pre însul, ocina-vor pămîntul, iară, ceia ce-l blastămă, răspiarde-s-or (44r/v.23); Drept aceasta blagoslovitu-te-au Dumnădzău în veac (55v/v.3); Că sufletul lui blagoslovi-să-va, că sufletul lui în viața lui blagoslovi-să-va, mărturisi-ți-să-va cînd bine vei face lui (59r/v.19); Însă prețul meu sfătuiră să leapede, alerga cu seate, cu gurile lor blagosloviia și cu inemile lor blăstăma (74v/v.4); Așea blagoslovi-te-voi în viața mea și, în numele tău, rădica-voi mînule meale (75v/v.5); Blagoslovi-vei cununa anului a bunătății tale și cîmpii tăi împlea-s-or de grășime (78r/12); Blagosloviț păgăni pre Dumnădzăul nostru și audzît faceț glasul laudei lui (78v/v.7); Blagoslovască-te Domnul din Sión și să vedz bunurile Ierusalîmului toate dzilele vieții tale (168v/v.6).

Prima atestare este din PS. SCH. 139/6, cf. TRDW și nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în DA.

Derivatul **blagoslovenie** s.f. "binecuvântare":

Toată dzua miluiaște și-mprumută dreptul și sămînța lui în blagoslovenie fi-va (44r/v.27);

**BOIÁR** s.m. [< vsl. *boljarinŭ*, cf. gr. (ó)ἀρχων, -οντος "chef", bulg. *bolár(in)a*, cf. Arvinte, ST.L.LV., p.18, IV.1.3.5., ST.L.DT., p.57, IV.2.2.12] 1. "căpetenie", "prinț":

Tîmpinară boiari însoțit cu cîntători, în mijlocul de fetișoare tîmpănăreațe (82r/v.27); Boiarii Iiúdei, domnitorii lor, boiarii lui Zavulón, boiarii lui Nethalím. (82r/v.30); Întru să púe pre însul a șeada cu boiarii, cu boiarii poporului său (148v/v.7); Nu vă nedejdiuiț pre boiari, pre fii omenești, în carii nu iaste spăsenie (184v/v.2); Împărații pămîntului și toate năroadele, boiarii și toț giudécii pămîntului (187r/v.11); Înainte stătura împărații pementești și boiarii să adunară depreună spre Domnul și spre pomazánicul lui (1v/v.2);

## 2. "om bogat":

Luăţ porţ, boiari, ale voastre şi vă rădicaţ porţ veacinice şi va intra împăratul slăvii (26v/v.9);

## 3. "stăpân"

În locul părinţilor tăi, feacără-să fiii tăi, pune-i-vei pre înş boiari preste tot pământul. (56v/v.18);  
Boiarii năroadelor strînsără-să cu Dumnădzăul lui Avraám, că a lui Dumnădzău putearnicii pământului foarte înălţară-să (58v/v.8);

## 4. "domnul idolilor":

Domnul răsîpeaşte sfaturile limbilor; leapădă, dară, gîndurile năroadelor şi leapădă sfaturile boiarilor (37r/10).

Prima atestare este din DRH, A, I, nr. 106, p.157 (1432), cf. TRDW şi nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în DA.

**CĂÎ** vb. IV. (< vsl. *kaiti se, kajo se* "a face penitenţă", cf. Puşchilă, *Mol*, p.79; < vsl. *kajati se*, cf. DA) Tranz. "a regreta o greşală făcută", "a simţi remuşcări", "a avea păreri de rău":

Giuratu-s-au Domnul şi nu să va căi: "Tu eşti preot în veaci, după rîndul lui Melhisădec" (146v/v.5).

Prima atestare este din PS. SCH. 105/45, cf. TRDW şi nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în DA.

**CÂRSTĒI** s.m. (< vsl. *krastĕli*, cf. Arvinte, *ST.L.EX.*, p.32, IV.1.4.13; *ST.L.Biblia.1688*, p.LXXV, IV.1.4.23.) "pasăre călătoare mai mare decât mierla":

Cerşură şi veniră cîrstei şi de pîinea ceriului sătură pre înşii (136r/v.39).

Prima atestare este din CORESI, PS. 205b (1577), cf. TRDW şi nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în DA.

**CHITĪ** vb. IV. [< sb. *hititi (hitati)* "a se grăbi", cf. DA] 1. Intrans. "a căuta", "a cerceta", "a gândi":

Şi mă învăţaiu, no<a>ptea cu inema mea chitiiam şi să izbiia sufletul mieu. (95v/v.6);

### 2. Refl. "a şinti", "a se potrivi":

Şi mă voi chiti în toate lucrurile tale şi întru începăturile tale m-oi deprinde (96v/v.12);

Prima atestare este din EUISTR. PRAV. 604 (1632), cf. TRDW şi nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în DA.

**CIMPĪ** vb. IV. (< vsl. *\*čĕpiti*, cf. vsl. *čĕmpiti* "a se strînge ghemuindu-se") Este glosat de Dosoftei în *Îndireptarea cuvintelor* cu "a gârbovi" (Ps. 68/v/16); "a încovoia", "a pleca la pământ", "a se strînge ghemuindu-se"; fig. "a se umili":

Întuneceadze-să ochii lor să nu vadză şi gârba lor de tot o cimpeaşte! (84v/v.28).

Cuvântul, întrebuiţându-se mai mult în Moldova, a trecut în limba literară cu rostirea dialectală *cinchi*, vb. IV. Prima atestare este din ANON. CAR. (1670), cf. TRDW şi nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în DA.

**CIUDEĂSE** s.f., pl. (< vsl. *čudesā*, cf. sl. *čudo* "miracol", cf. Arvinte *ST.L.Biblia.1688*, p.LXXV, IV.1.4.31.) -*luat direct din textul slavice ca însemnare şi formă de plural* (Puşchilă, *Mol*, p.79)- "nenorocire", "năpastă":

Trimis-au seamne şi ciudeăse pre mijlocul de tine, Eghipt, pre faraon şi pre toţ şerbii lui (172r/v.9).

Prima atestare este din N. COSTIN, LET. L, 473, cf. TRDW şi nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în DA.

**GLUMI** vb. IV. (< vsl. *glumiti se* "a râde") 1. "a se învăța" (*e greu de explicat schimbarea de sens*; cf. Pușchilă, *Mol*, p.80); "a zăbovi":

Ruşineadze-se trufaşii că cu strîmbătate fărălegiură asupra mea, iară eu mă voiu glumi-mă în poruncile tale (158r/v.78).

Prima atestare este din PS. SCH. 393, cf. *TRDW* și nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în *DA*.

**GRĂI** vb. IV. (< vsl. *grajāti* "a vorbi"): 1. Tranz. "a spune, a susține":

Ca să nu grăiască gura mea lucruri omenești, pentru cuvintele rostului tău, eu feriuu căi vârtoase (15r/v.5);

2. Intrans. "a înțelege":

Ce în besearică mai voia mi-i cinci cuvinte cu mintea mea să grăesc, ca și pre alții să învăț, decît dzeace mii de cuvinte într-altă limbă (IV/v.18);

3. Intrans. "a spune, a susține", "a mărturisi":

Și grăiiam întru mărturiile tale denaintea a împăraș și nu mă stidiiam (156r/v.46); Măniiați-vă și să nu greșiți ceale ce grăiți întru inemile vostre la așternuturile vostre să vă umiliți (3v/v.5);

4. Expresia *a grăi adevăr* "a spune adevărul, a nu minți":

Carele grăiaște adevăr întru inema sa, carele nu înșelă cu limba sa (13v/v.3);

5. Expresia *a grăi în buze* "a se împotrivi", "a cârți":

Toș, carii vădzîndu-mă, mă batgiocuriră, grăiră în budze, clătinară cu capul (23v/v.7);

6. Expresia *a grăi deșarte* "a minți":

Și ceia ce cearcă reale miie, grăiia deșearte și vicleșuguri toată dzua să învăța (47r/v.15);

7. Expresia *a grăi deșertăciune* "a spune lucruri incriminatorii, a defăima" "a tăgădui":

A căroră rost au grăit deșertăciune și direapta lor direaptă de strîmbătate (182r/v.9);

8. Expresia *a grăi în limbi* "a se adresa într-o limbă străină, neînțeleasă":

Cela ce grăiaște în limbă, pre sine zidește, iară cela ce spune de-nțales, besearica zidește (III/v.4);

9. Expresia *a grăi minciună* "a ascunde adevărul", "a minți":

Urăt-ai pre toși pre cei ce fac fărădelege, piiarde-vei pre toș pre ceia ce grăesc minciună (3v/v.6);

10. Expresia *a grăi mândrie* "a se lăuda", "a se făli":

Vrășmașii miei, sufletul meu așinură; grăsimia sa o-mfundară, gurile lor grăiră mândrie (15v/v.11);

11. Expresia *a grăi nedreptate* "a acuza":

Cugetară și grăiră în vicleșug, nedreptate pentru naltul grăiră (90r/v.8);

12. Expresia *a grăi pace* "a spune cuvinte prin care să se creeze o stare de bună înțelegere":

Pentru frații miei și priatinii miei grăiiam pace de tine (166r/v.8);

13. Expresia *a grăi rele* "a minți", "a calomnia":

Acesta lucru-i a celora ce mă părăsc cătră Domnul și a celora ce grăesc reale asupra sufletului meu (145r/v.19); Deșearte grăi careleș cătră de aproapele său, guri înșălătoare întru inem<i>; și-ntru inem<i> grăiră reale (11v/v.2);

14. Expresia *a grăi strâmb* "a minți", "a tăgădui":

Nu lăcuia în mijlocul casii mele cea ce face trufie, care ce grăiaște strîmbu, nu-l isprăvia înaintea ochilor miei (127v/v.9);

15. Expresia *a grăi taină* "a nu putea exprima sau înțelege sensul cuvintelor", "a vorbi de neînțeles":

Că ceala ce grăiaște în limbă, nu omenilor grăiaște, ce lui Dumnădzău, că nime n-ascultă ce cu sufletul grăiaște taină (III/v.2);

16. Expresia *a grăi vicleșug* "a spune cuvinte înșelătoare":

Opreaște limba ta de la rău și budzele tale să nu grăiască vicleșug (39v/v.13).

Prima atestare este din CV 79/13, cf. TRDW. DA nu înregistrează expresiile consemnate.

**INOROG** s.m. (< vsl. *inorogŭ*, traducerea gr. *μονόκερως* "unicorn", cf. Arvinte, *ST.L.DT.*, p.35-36, IV.1.3.19.; *ST.L.Biblia.1688*, p.LXXVI, IV.1.4.57.) 1. "unicorn", "animal fabulos cu un corn în frunte":

Și va zmicura pre înșii ca vițălu Livănului și cel iubit ca fiul inorogilor (32r/v.6);

2. "rinocer":

Mântuiaște-mă din gura leului și de coarnele inorogilor, smereniia mea! (24v/v.22);

3. Expresia *ca de inorog* "apariție fabuloasă, neașteptată, ca prin minune", neatestată DER și DA:

Și zidi ca de inorog, svințitoarea sa în pământ o au temeiat în veac (101v/v.10); Și să va înălța ca de inorog cornul meu și bătrînețea mea în olăi unsuros (119v/v.10).

Slavonism literar. Prima atestare este din PS. H. 21/22, cf. TRDW și nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în DA pentru sensul "rinocer".

**LIVĂ** s.f. (< vsl. *liva*, cf. Densusianu, *ILR*, II, p.326) "vînt de miazănoapte, crivăț":

Rădică austrul de pre ceriu și adusă cu putearea sa vîntul livei (98v/v.30).

Slavonism literar foarte rar existent și în textul slavon. Prima atestare este din PS. SCH., 77/26, cf. TRDW și nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în DA.

**MOVILĂ** s.f. (< sl. *mogyla*) "locuință făcută într-o ridicătură de pământ naturală", "val de pământ", "deal":

Și mâniașă pre însul în movilele lor și în ciopliții lor îl îngînară pre îns (101r/v.64).

Prima atestare este înregistrată în varianta etimologică *mogila* în DERS (1392), cf. TDRG și nu este menționată nici o sursă din Dosoftei în DLR.

**OBIDUÎ** vb. IV. (< vsl. *obidēti*, *-dovati*, *-duja*) 1. Tranz. "a se nevoi":

Că să laudă păcătosul întru pohtele sufletului său și cea ce obiduiăște, bine ei cuvântat. (9v/v.24);

2. Tranz. "a chinui", "a persecuta", "a face nedreptate":

Giudecă, Doamne, pre carii mă obiduesc; luptă-i pre carii mă luptă! (39v/v.1); Făcut-am giudeț și direptate, nu mă pridădi celora ce mă obiduesc (161r/v.120).

Prima atestare este înregistrată din CV<sup>2</sup> 34a, cf. TRDW și nu este menționat cu nici o sursă din Dosoftei în DLR.

**PÂRGĂ** s.f. (< sl. *prŭga* "grâu timpuriu") Este glosat de Dosoftei în *Îndireptarea cuvintelor* cu înțelesul "di-nceputul" (Ps.77/v/1); "trufanda", "primele grâne, fructe, roade, flori dintr-un an", "primul nascut":

Și bătu tot întâi născutul în pământul Eghiptului, pîrga a toată truda lor în sălașele lui Hám (100r/v.56); Și bătu tot întiul născut în țara lor, pîrga a toată osteneala lor (136r/v.35).

Prima atestare este înregistrată din PO, 254 (1581), cf. TRDW și nu este menționată nici o sursă din Dosoftei în DLR.

**POMĂZUÎ** vb. IV. [< vsl. *pomazovati*, -zu(*jo*), cf. Arvinte, ST.L.EX., p. 33-34, IV.1.4.40] Tranz. “a unge(domn)”:

Îndrăgit-ai direptatea și urît-ai fărădelegea, drept aceasta pomăzuiu-te-au, Dumnădzăule, Dumnădzăul tău, cu oloi de bucurie, mai presus de partnicii tăi (56r/v.9).

Prima atestare este înregistrată din CORESI, TE<sup>4</sup>, 101b (1561), cf. TRDW și nu este menționată nici o sursă din Dosoftei în DLR.

**RÂNĂ** s.f. (< sl. *rana*; cf. Arvinte, ST.L.EX., p.34, IV.1.4.49.) 1. “bici”:

Nu va vini cătră tine răul și rana nu să va apropiia la trupul tău (118r/v.10); Cerceta-voiu cu toiagul fărălegile lor și cu rane nedireptățile lor (114v/v.32); Sigeț de prunci fură ranele lor și slăbiră supra lor limbile lor (76v/v.8); Amuțit-am și n-am deschis rostul mieu, că tu fecేశ.Ia de pre mine ranele tale! (48r/v.13); Și fuiu bătut cu rane toată dzua și muștrătoriu mieu deminețile (90v/v.14); Că pre carele tu îl bătuș, ei îl luară în go<a>nă și cătră durearea ranelor meale adaosără! (84v/v.31);

## 2. “necaz”, “caznă”:

Și asupra mea să veseliră și să strînsără, strînsără-să asupra mea rane și n-am priceput (40v/v.18); 3. “plagă”: Înpuțiră-să și putrediră ranele meale de fața nebunii meale (46v/v.5).

Prima atestare este înregistrată din PS. SCH., 90/10, cf. TRDW și nu este menționată nici o sursă din Dosoftei în DLR cu sensul “bici ; instrument de tortură”.

## REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Andriescu, Alexandru (1978). *Studiu la Dosoftei, Opere*, vol. I. București: Editura Minerva
- Arvinte, Vasile (2001). *Studiu lingvistic. Normele limbii literare în Biblia de la București (1688)*, vol. I (p. I-CXLVI). Iași: Editura Universității “Al. I. Cuza”.
- Candrea, I.-A. (1916). *Psaltirea Șcheiană, comparată cu celelalte Psaltiri din secolele al XVI-lea și al XVII-lea*. Ediție critică. București: Socec.
- Ciorănescu, Alexandru (2001). *Dicționarul etimologic al limbii române*. București: Editura Saeculum.
- Costinescu, Mariana; Georgescu, Magdalena; Zgraon Florentina (1987). *Dicționarul limbii române vechi (1640-1780). Termini regionali*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- \*\*\**Dicționarul limbii române* (1965). Serie Nouă, Tomurile VI-XIII, 1965-2003. București: Editura Academiei Române.
- \*\*\**Dicționarul limbii române* (1913-1940). Tomul I, partea I, A-B; tomul I, partea a II-a (1940), C; tomul I, partea a III-a (1949), D-De; tomul II, partea I (1934), F-I; tomul III, partea a II-a (1937), J-Lacustru; (1940) *L-Lepăda*, București; (1940) *Lepăda-Lojniță*. București: Editura Academiei Române.
- Frățilă, Vasile (2000). *Etimologii. Istoria unor cuvinte*. București: Editura Univers Enciclopedic.
- Hasdeu, Bogdan Petriceicu (1972-1976). *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și populare a românilor* (ediție îngrijită și studiu introductiv de Gr. Brîncuș). București: Editura Minerva.
- Scriban, August (1939). *Dictionaru limbii românești*. Iași: Institutul de Arte Grafice “Presa Bună”.
- Șăineanu, Lazăr (1995-1996). *Dicționar universal al limbii române* (ediție revăzută și adăugită de Alexandra Dobrescu, Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Rađu și Victoria Zăstroiu), vol. I, *Enciclopedie*, Iași; vol. II (1995), *Vocabular general (A-D)*, Iași; vol. III (1996), *Vocabular general (E-M)*, Iași; vol. IV (1996), *Vocabular general (N-R)*, Iași; vol. V (1996), *Vocabular general (S-Z)*, Iași.
- Tiktin, H. (1903-1906). *Rumänisch – deutsches Wörterbuch*. (1) A-C, 1903, XXX, VIII, p. 1-498; (2) D-O, 1910, p. 499-1101; (3) P-Z, 1924, p. 1103-1834, XI, 1976/1906 (1-2); 293/1927 (3). Bd. 1-3, Buk.: *Statsdruckerei*.
- Tiktin, H. (1985, 1986, 1987, 1988). *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*: I (A-B); I (B-C); II (D-O); III (P-Z). Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Ursu, N.A., (1987) *Concordanțe lingvistice între “Psaltirea în versuri” a lui Dosoftei și unele psaltiri românești din secolul al XVII-lea*, în LR, XXXVI, nr. 5. p. 427-443

#### **ABSTRACT**

*Studying Bishop Dosoftei's work, Psaltirea de-năles, gave me the opportunity of understanding the bishop's attitude towards the languages used by the religious tradition (Greek, Church Slavonic, Latin – acquired by the Moldavian prelate), which was revealed by his statement in the Foreword at the end of Psaltirea de-năles. The bishop's affirmation makes it clear that his translation activity was absolutely special for his age, because the author does not only use various sources but also "lexicons", which illustrates the fact that he assumed the responsibility of finding the best equivalents in the popular language, even if he broke certain norms and rules imposed by tradition. It is also clear that the Bishop was aware of the cultural value of printing religious texts in Romanian. In the lexical field, we can mention the following aspects: the existence of some words in Romanian dictionaries which are not attested by any of Dosoftei's works; the presence of some words which appear before the first attestation in Dosoftei's works, not attested in DA/DLR; the identification of new senses for some words, which are not recorded in dictionaries.*